مجله اقتصادی
شماره‌های ۹ و ۱۰، آذر و دی ۱۳۹۳، صفحات ۱۱۶-۱۰۳

بررسی فساد اقتصادی و راه‌های مبارزه با آن

نرگس رحیمیان
کارشناس‌ارشد مدیریت اجرایی
Narges_rahimian@yahoo.com

فساد اقتصادی و مالی از مشکلات بسیار جدی است که امروزه در سازمان‌ها و شرکت‌های گوناگون مشاهده می‌شود و مسئله‌ای جهانی است. دور شدن از اخلاقیات و پر اهمیت گردیدن مادیات موجب افزایش روزافزون فساد در دنیای اقتصاد شده است. در این مقاله سعی شده مسئله فساد و عواملی که به آن فساد اقتصادی می‌گویند مورد بررسی قرار گیرد و همچنین پیامدها و نتایجی که فساد در پی خواهد داشت مطرح می‌شود. از جمله مسائل مهمی که می‌بایست در برنامه‌ریزی شرکت‌ها مورد توجه قرار گیرد راه‌های مبارزه با این آفت جامعه و ریشه‌کن کردن آن است که سعی گردیده در این مقاله بررسی شود.

واژه‌های کلیدی: فساد اقتصادی (مالی)، شاخص‌های فساد، پیامدهای فساد، مبارزه با فساد.

۱. فساد اقتصادی یا مالی چیست؟

فساد از ریشه فسد و به‌معنای جلوگیری از انجام اعمال درست و سالم است و در زبان انگلیسی با واژه Corruption و ریشه لاتینی Rumpere مطرح می‌شود که به‌معنای شکستن و نقض کردن است و چیزی که شکسته یا نقض می‌شود، می‌تواند قوانین و مقررات یا قواعد اداری باشد. به این معنا، فساد هر پدیده‌ای است که مجموعه‌ای را از اهداف و کارکردهای خود بازدارد (تانزی، ۱۳۸۷).

تعاریف فراوانی برای فساد وجود دارد. رابرت ب. زولیک[1]، رئیس بانک جهانی فساد اقتصادی را سرطانی می‌داند که از فقیران می‌دزدد، در امور حکومتی و اخلاقی به مصرف می‌رساند و اعتماد را از بین می‌برد. در جایی دیگر فساد به سوءاستفاده از قدرت برای برداشت شخصی تعبیر شده است و مسائلی از جمله رشوه، کلاهبرداری، اخاذی، اختلاس و ... را شامل می‌شود (دی‌پیاتزا، ۲۰۰۸).

فساد پدیده جدیدی نیست. ۲۰۰ سال پیش یکی از مسئولین کشور هندوستان کتابی در زمینه فساد نوشته بود، دانته و شکسپیر نیز در زمینه فساد مطالب بسیاری گفته‌اند. در بسیاری از کتب و مقالات سده‌های گذشته نیز روش‌های مبارزه با فساد به چشم می‌خورد. طبق تعریفی که در سال ۱۹۹۳ برای نخستین‌بار توسط شیلفر و و شینی عنوان شده، فساد

1. Robert –b- Zoe lick

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

عبارت است از استفاده از اموال دولتی در جهت نفع شخصی. در خصوص هشدار از خیانت به بیت‌المال می‌توان به نامه شماره ۲۰ حضرت علی (ع) به زیادبن ابیه جانشین فرماندار بصره اشاره کرد که حضرت فرمودند: همانا من، به‌راستی به خدا سوگند می‌خورم، اگر به من گزارش کنند که در اموال عمومی خیانت کردی، کم یا زیاد، چنان بر تو سخت گیرم که کم‌بهره شده و در هزینه عیال درمانده و خوار و سرگردان شوی. بنابراین حفظ بیت‌المال و عدم سوءاستفاده از امکانات مالی دولتی تحت هر شرایطی در حکومت علی (ع) مورد تأکید فراوان بوده است (محنت‌فر، ۱۳۸۷).

فساد مالی نقض قوانین موجود برای تأمین منافع و سود شخصی است. از فساد غالباً به‌عنوان یک بیماری شدید نام برده می‌شود. بیماری نظیر سرطان و یا ایدز که به‌طور بی‌رحمانه از یک سازمان به سازمان دیگر و از یک نهاد به نهاد دیگر سرایت می‌کند، به‌طوری‌که تمام نهادهای موجود را تحلیل می‌برد تا منجر به فروپاشی سیستم سیاسی حاکم شود. رواج فساد مالی به‌درستی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موانع در راه پیشرفت‌های موفقیت‌آمیز اقتصادی، به‌عنوان مثال در کشورهای آسیایی و آفریقایی، برشمرده شده است. سطح بالای فساد مالی می‌تواند موجب ناکارامدی سیاست‌های دولتی شود. تحقیقات موجود نشان می‌دهد که فساد موجب کاهش سرمایه‌گذاری و در نتیجه کاهش رشد اقتصادی خواهد شد. فساد مالی می‌تواند فعالیت‌های سرمایه‌گذاری و اقتصادی را از شکل مولد آن به‌سوی رانت‌ها و فعالیت‌های زیرزمینی سوق دهد و همچنین موجب به‌وجود آمدن سازمان‌های وحشتناکی مانند مافیا شود. فساد گسترده و فراگیر یکی از نشانه‌های ضعف حاکمیت است و عملکرد ضعیف حاکمیت می‌تواند روند رشد و توسعه اقتصادی را رو به تحلیل برد (محنت فر، ۱۳۸۷).

۲. انواع فساد اقتصادی

صورت‌های مختلفی از فساد اقتصادی وجود دارد که ممکن است آشکارا و یا به‌طور مخفیانه باشد. ممکن است فساد اقتصادی با هدف کسب منافع شخصی و یا از روی کینه صورت بگیرد. در هر صورت مشتری و مصرف‌کننده هزینه فساد اقتصادی را می‌پردازد. فساد رقابت را فرو می‌نشاند و بازار آزاد را واژگون می‌سازد. فساد اقتصادی صورت‌های مختلفی دارد از جمله رشوه، کلاهبرداری، اختلاس و بازپرداخت که در ادامه به تعریف این موارد می‌پردازیم.

۲-۱. رشوه

رشوه[1] رایج‌ترین نوع فساد در کسب‌وکار است. رشوه می‌تواند بین دو فرد و یا یک فرد و یک سازمان عمومی اتفاق بیفتد. رشوه انواع مختلفی دارد. برخی اوقات که به آن پول چرب[2] می‌گویند،

1. Bribery
2. Grease Money

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

کارکنان پیش از اینکه در مورد کاری تعهد کنند یا مجوزی صادر نمایند از طرف مقابل پول دریافت می‌کنند (سگراوز، ۲۰۱۲).

محمدجعفر جعفری‌لنگرودی در تعریف رشوه آورده است: رشوه (جزا) دادن مالی است به مأمور رسمی یا غیررسمی دولتی یا بلدی به‌منظور انجام کاری از کارهای اداری یا قضایی ولو اینکه آن کار مربوط به شغل دریافت‌کننده مال نباشد. خواه به‌طور مستقیم آن مال را دریافت کند و یا به‌واسطه شخصی دیگر آن را بگیرد. فرق نمی‌کند که گیرنده مال توانایی انجام کاری را که برای آن رشوه گرفته، داشته باشد یا خیر و تفاوت نمی‌کند که کاری که برای راشی می‌بایست انجام شود، حق باشد (بر طبق قانون) یا نه. (اسلامپور کریمی، ۱۳۸۷).

۲-۲. کلاهبرداری

کلاهبرداری[1] نوع دیگری از فساد اقتصادی است که اعضای یک شرکت از آن برای منافع شخصی سوءاستفاده می‌کنند. این نوع از کلاهبرداری هم در بخش‌های عمومی و هم در بخش‌های اختصاصی دیده می‌شود (سگراوز، ۲۰۱۲).

کلاهبرداری بردن مال غیر با توسل به وسایل متقلبانه است و به لحاظ تسلط بر مال غیر با سرقت و خیانت در امانت مشابه است، اما دارای خصوصیات ویژه‌ای است که آن را از جرایم مذکور جدا می‌کند. از جمله به‌کار بردن وسیله متقلبانه، اغفال مالباخته و تسلیم مال از طرف وی به کلاهبردار ویژگی خاص کلاهبرداری است که در سایر جرایم وجود ندارد. به لحاظ اینکه جرم مذکور به روش‌های مختلف واقع می‌شود، تحولات اجتماعی در تغییر چهره‌های مختلف کلاهبرداری نقش مؤثر و مستقیم دارد و لازم است در بررسی این جرم به نکات مذکور توجه بیشتری شود تا هم حقوق متهمان حفظ شود و هم کلاهبرداران با اغفال مخاطبین خود اموال آنها را به یغما نبرند (حبیب‌زاده، ۱۳۷۷).

۲-۳. اختلاس

برداشتن اجناس شرکت برای استفاده شخصی را اختلاس[2] می‌گویند. اشخاصی که توانایی تنظیم دوباره سرمایه و پنهان کردن این حقیقت که سرمایه مفقود شده است را دارند، متخلف هستند (سگراوز، ۲۰۱۲).

اختلاس اموال عمومی، همزاد با تشکیل حکومت مطرح بوده و قدمتی به اندازه خود دولت‌ها دارد. اختلاس از جمله تعدیات کارمندان و کارکنان دولت و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و یا وابسته به دولت و یا سایر مأموران به خدمات عمومی است که به اموال متعلق به دولت یا اشخاص دیگر، صورت می‌گیرد و همواره به‌عنوان تهدیدی جدی علیه دولت و ملت قلمداد می‌گردد. معیار تحقق جرم اختلاس تصاحب و

1. Fraud
2. Embezzlement

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

برخورد مالکانه کردن با مال می‌باشد، می‌توان دایره این جرم را به اموال بانک‌های خصوصی، شرکت‌های سهامی غیر دولتی، احزاب، سندیکاها و نیز به اموال غیرمنقول تعمیم داد (رمضانی، ۱۳۷۹).

۲-۴. بازپرداخت

در کسب‌وکار بازپرداخت[1] به پرداخت‌هایی اطلاق می‌شود که توسط فروشندگان و در عوض قراردادهایی که موجب تورم بیش از حد هزینه کار انجام شده هستند، صورت می‌گیرد. در حقیقت این نوعی کمیسیون است که از قبل در عوض خدمتی که ممکن است استرداد شود به رشوه‌گیرنده داده می‌شود (سگراوز، ۲۰۱۲).

۳. شاخص‌های فساد

در سال‌های اخیر در کشورها به آثار اقتصادی فساد بیشترین توجه معطوف شده است. در این ارتباط عده‌ای در مطالعات مختلف نشان داده‌اند که عوامل اصلی که فساد را در جامعه افزایش می‌دهند عبارتند از: بوروکراسی، سطح دستمزدهای بخش دولتی، نقش قوانین به‌ویژه قوانین ضد فساد، در دسترس بودن منابع طبیعی، درجه رقابت، تجارت آزاد و همچنین سیاست صنعتی کشورها. در مقابل عده‌ای دیگر توجه خود را به آثار و عواقب فساد متمرکز کرده‌اند؛ به‌عبارت دیگر در گزارشات خود نشان داده‌اند فساد بر روی رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری دولتی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، نابرابری درآمد و فقر مؤثر است. همچنین این گروه نشان داده‌اند که فساد برکارایی اقتصاد، عدالت و رفاه اثر داشته است. بر اساس اعتقاد برخی از اقتصاددانان بستر مناسب فساد در اکثر کشورها تجارت و سیاست می‌باشد. این عده فساد با درجه بالا را با یک اثر منفی مانند گریس در چرخ‌های اقتصادی[2] تعریف کرده‌اند.

سازمان بین‌المللی شفافیت (TI)[3] با هدف مبارزه با فساد تأسیس شد. این سازمان به‌صورت هر دو سال یکبار کنفرانسی با عنوان IACC[4] برگزار می‌کند. نخستین کنفرانس در رابطه با مبارزه با فساد در سال ۱۹۸۱ با حضور ۳۰ نماینده از کشورهای مختلف جهان در آمریکا و دهمین کنفرانس در سال ۲۰۰۱ و با حضور ۱۶۰ نماینده از کشورهای مختلف جهان در چک برگزار شد (محنت‌فر، ۱۳۸۷). پانزدهمین دوره این کنفرانس نیز در نوامبر سال ۲۰۱۲ در برزیل و با محوریت قانون معافیت از مجازات برگزار شد. از جمله نتایج این دوره می‌توان به تأکید بر اهمیت مهار جریان‌های مالی غیر قانونی، اطمینان از وجود شفافیت کافی در سیستم‌های اقتصادی و مالی، شفافیت در تصمیم‌گیری، حمایت از پایان دادن به معافیت از مجازات، پاسخگو بودن و اصل قرار دادن حقوق بشر، تلاش برای مبارزه با فساد در ورزش و آموزش، اهمیت به نقش

1. Kickbacks
2. Greasing the Wheels
3. Transparency International
4. International Anti-Corruption Conference

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

تکنولوژی‌های ارتباطی و اطلاعاتی در مبارزه با فساد و اهمیت آموزش نسل آینده در مورد فساد اشاره کرد (سایت رسمی پانزدهمین دوره کنفرانس مبارزه با فساد، ۲۰۱۲).

شاخص فساد نخستین‌بار توسط سازمان بین‌المللی شفافیت (TI) در سال ۱۹۹۵ منتشر شد. این سازمان شاخص فساد را مانند سایر متغیرهای اقتصاد اندازه‌گیری و معرفی کرد. شاخص فساد و یا CPI میزان فساد را از صفر تا ۱۰ نشان می‌دهد. براساس این شاخص صفر بیشترین فساد و ۱۰ کمترین فساد را نشان می‌دهد. به‌عنوان مثال در سال ۲۰۰۱ فنلاند با ۹/۹ عنوان پاک‌ترین کشور و بنگلادش با ۰/۴ بیشترین فساد را در بین کشورهای مختلف جهان به خود اختصاص داده‌اند. این سازمان در سال ۲۰۰۷ شاخص فساد را برای ۱۸۰ کشور جهان بررسی کرده است. در این سال کشور دانمارک، فنلاند و سنگاپور با شاخص عددی یک و بالاترین نمره از ۱۰ یعنی نمره ۹/۴ دارای کمترین میزان فساد بوده‌اند. کشورهای برمه و سومالی با شاخص‌های عددی ۱۷۹ و نمره ۱/۴ از ۱۰ در پایین‌ترین رده قرار گرفته‌اند. جمهوری‌اسلامی ایران با شاخص عددی ۱۳۱، نمره ۲/۵ را از ۱۰ دارا بوده است؛ این شاخص برای کشور شاخص مناسبی جهت دستیابی به توسعه که مدنظر دولت در چشم‌انداز بیست‌ساله کشور می‌باشد نیست و شاید عامل اساسی در رشد وتوسعه اقتصادی کشور تلقی شود. افغانستان با شاخص عددی ۱۷۲ و نمره ۱/۸ از ۱۰[1] این کشور را نزدیک به چاد و سودان قرار داده است. کشورهای تاجیکستان، آذربایجان، بلاروس، قرقیزستان، لیبریا و زیمبابوه دارای شاخص عددی ۱۵۰ می‌باشند که وضعیت مناسبی نمی‌باشد. در میان کشورهای خاورمیانه، قطر با شاخص ۳۲ دارای کمترین میزان فساد و عراق با شاخص ۱۷۸، دارای بیشترین میزان فساد مالی و اداری در حوزه اقتصادی می‌باشند.

شاخص CPI طرف عرضه فساد را نشان می‌دهد. بنابراین اصل سازمان بین‌المللی شفافیت در سال ۱۹۹۹ با بررسی ۱۹ کشور، شاخص دیگری به نام BPI[2] را معرفی کرده است. همانطور که از نام این شاخص پیداست، پرداخت‌کنندگان رشوه مدنظر است. شاخص BPI بر خلاف CPI طرف تقاضای فساد را اندازه‌گیری می‌کند، نکته حائز اهمیت در این خصوص اندازه فساد است؛ به‌عبارت دیگر وجود فساد مدنظر نیست. به‌نظر برخی از اقتصاددانان در همه کشورها فساد وجود دارد، اما درجه فساد در این کشورها با هم متفاوت است. مقادیر عددی این شاخص‌ها نیز همگی درجه و اندازه فساد را نشان می‌دهند. درجه فساد برای کشورها مانند یک سرطان تعریف شده است که اگر دیر شود و به‌عنوان یک پدیده سیستماتیک در تمام ابعاد رسوخ کند مبارزه با آن امکان‌پذیر نیست (محنت‌فر، ۱۳۸۷).

1. Corruption Perceptions Index
2. Bribe Payers Index

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

جدول ۱. شاخص CPI و BPI برای کشورهای مختلف جهان

نام کشور	BPI ۱۹۹۹	BPI ۲۰۰۲	CPI ۱۹۹۹	CPI ۲۰۰۱
سوئد	۸/۳	۸/۴	۹/۴	۹
استرالیا	۸/۱	۸/۵	۸/۷	۸/۹
کانادا	۸/۱	۸/۱	۹/۲	۸/۹
اتریش	۷/۸	۸/۲	۷/۶	۷/۸
سوئیس	۷/۷	۸/۴	۸/۹	۸/۴
هلند	۷/۸	۷/۸	۹	۸/۸
انگلستان	۷/۲	۶/۹	۸/۶	۸/۳
بلژیک	۶/۹	۷/۸	۵/۳	۶/۶
آلمان	۶/۲	۶/۳	۸	۷/۴
آمریکا	۶/۲	۵/۳	۷/۵	۷/۶
سنگاپور	۵/۷	۶/۳	۹/۱	۹/۲
اسپانیا	۵/۳	۵/۸	۶/۶	۶/۷
فرانسه	۵/۲	۵/۵	۶/۶	۶/۷
ژاپن	۵/۱	۵/۳	۶	۷/۱
مالزی	۳/۹	۳/۴	۵/۱	۵
ایتالیا	۳/۷	۱/۴	۴/۷	۵/۵
تایوان	۳/۵	۳/۸	۵/۶	۵/۹
کره‌جنوبی	۳/۴	۳/۹	۳/۸	۴/۲
چین	۳/۱	۳/۵	۳/۴	۳/۵
هنگ‌کنگ	–	۳/۴	۷/۷	۷/۹
روسیه	–	۳/۲	۲/۴	۲/۳

Source: www. Transparency.org.

همانطور که مشاهده نمودید اعداد و ارقام ذکر شده در جدول (۱) مربوط به سال‌های (۲۰۰۱-۱۹۹۹) بوده و همچنین آمار سازمان بین‌المللی نیز مربوط به سال ۲۰۰۷ می‌باشد. با مراجعه مجدد به سایت مربوطه و جدول رتبه‌بندی کشورها از نظر فساد اقتصادی اطلاعات به‌روزتری در این مورد به دست آوردیم که به این شرح می‌باشد:

در سال ۲۰۱۳ کشورهای دانمارک، زلاندنو، فنلاند و سوئد از نظر فساد اقتصادی و شاخص CPI به‌ترتیب در رده‌های اول تا چهارم جهان قرار داشته و دارای کمترین میزان فساد اقتصادی بوده‌اند. کشورهای افغانستان، سومالی و کره‌جنوبی در این رده‌بندی رتبه ۱۷۵ را به خود اختصاص داده و بیشترین میزان فساد اقتصادی در دنیا را دارند. ایران در جدیدترین رده‌بندی مربوط به فساد اقتصادی در سال ۲۰۱۳ در رده ۱۴۴ قرار داشته و نسبت به سال ۲۰۰۷ شرایط وخیم‌تری را تجربه می‌کند (وب‌سایت رسمی سازمان بین‌المللی شفافیت، ۲۰۱۴).

۴. ده مورد از بزرگ‌ترین فسادها در کسب‌وکار جهانی

در جدول (۲) فهرستی از بزرگترین فسادهای اقتصادی جهان را مشاهده می‌کنیم:

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

جدول۲. ده مورد از بزرگترین فسادها در کسب‌وکار جهانی

جرم	مقدار	شرکت (کشور)	تاریخ
– رشوه به مسئولین دولت آرژانتین برای به‌دست آوردن کارت شناسایی قرارداد دولت	۱/۶ میلیارد دلار	Siemens (آلمان)	دسامبر ۲۰۰۸
– رهبری کنسرسیوم ۴ شرکتی که برای پیروزی قراردادهای سازندگی به مسئولین نیجریه رشوه دادند.	۵۷۹ میلیون دلار	KBR/Halliburton (ایالات متحده آمریکا)	نوامبر ۲۰۰۹
– پرداخت ۲ میلیارد دلار رشوه به سفیر عربستان صعودی در یک معامله چند میلیارد دلاری اسلحه	۴۴۸ میلیون دلار	BAE Systems (ایالات متحده آمریکا)	مه ۲۰۱۰
– رشوه به مسئولین نیجریه‌ای برای پیروزی در قراردادهای سازندگی	۲۴۰ میلیون دلار	Snamprogetti (هلند)	جولای ۲۰۱۰
– رشوه به مسئولین نیجریه‌ای برای پیروزی در قراردادهای سازندگی	۲۴۰ میلیون دلار	Technip S.A. (فرانسه)	ژوئن ۲۰۱۰
– رشوه به مسئولین نیجریه‌ای برای پیروزی در قراردادهای سازندگی	۲۱۹ میلیون دلار	JGC Corp (ژاپن)	ژوئن ۲۰۱۱
– پرداخت‌های غیرقانونی به سران کشورهای خارجی به ارزش ده‌ها میلیون دلار در حداقل ۲۲ کشور	۱۹۵ میلیون دلار	Daimler AG (آلمان)	آوریل ۲۰۱۰
– رشوه به مسئولین برای پیروزی در قراردادهای ارتباط از راه دور در کاستاریکا، هندوراس، مالزی و کشورهای دیگر	۱۳۷ میلیون دلار	Alcatel-Lucent (فرانسه)	مارس ۲۰۱۱
– پرداخت هزاران رشوه شرکت حمل‌ونقل به سران خارجی در حداقل ۷ کشور	۷۶ میلیون دلار	Panalpina World Transport (سوئیس)	آوریل ۲۰۱۰
– رشوه به پزشکان دولت و مسئولین بهداشت برای افزایش فروش تجهیزات پزشکی در یونان، لهستان و رومانی	۷۰ میلیون دلار	Johnson & Johnson (ایالات متحده آمریکا)	آوریل ۲۰۱۱

Source: Thefiscaltimes.com.

همانطور که مشاهده می‌نمایید عمده فسادهای اقتصادی در قالب رشوه بوده و در فعالیت‌های کلان اقتصادی دولت‌ها که با مسائل سیاسی گره خورده است رخ داده‌اند. بزرگترین فساد اقتصادی دنیا با ۱/۶ میلیارد دلار رشوه به کشور آرژانتین توسط کشور آلمان صورت گرفته است.

۵. آثار و پیامدهای فساد مالی

شیوع مفاسد مالی در کشور می‌تواند عوارض و پیامدهای اقتصادی بسیاری را به‌همراه داشته باشد از جمله:

۵-۱. آثار منفی فساد مالی بر تخصیص صحیح منابع

فساد مالی، کار تعقیب اصل تخصیص تهیه منابع توسط دولت را فلج می‌کند و اولویت‌های اساسی در طرح‌های ملی را به‌دست فراموشی می‌سپارد و فعالیت‌هایی اولویت می‌یابند که با منافع نامشروع متصدیان فاسد سازگاری داشته باشند. در اینجاست که افراد به‌سمت فعالیت‌های نادرست می‌روند و

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

تلاش در جهت دستیابی به درآمدهای فوری و سهل‌الوصول، به‌جای شکوفا شدن توانایی‌ها و استعدادها، صورت می‌گیرد.

۵-۲. آثار منفی فساد مالی بر توزیع صحیح درآمدها

این اثر از طریق کاهش درآمدهای دولتی پدید می‌آید و این کاهش توانایی موجب می‌گردد دولت در اجرای طرح‌های عمرانی، اساسی و زیربنایی و نیز پیشبرد برنامه‌های رشد و توسعه ناتوان شود. الگوی نادرست درآمدها باعث رواج نابرابری‌ها و اختلاف‌های شدید طبقاتی می‌شود و در بلندمدت از تحقق کامل عدالت اجتماعی جلوگیری خواهد کرد. به این دلیل اقشار ضعیف و کم‌درآمد از مزایای رفاه اجتماعی کم‌ترین بهره را خواهند داشت؛ در توزیع درآمدها جایگاهی ندارند و سرمایه‌گذاری‌های دولتی به نفع این گروه نخواهد بود.

۵-۳. آثار منفی فساد مالی بر کارایی اقتصادی

فساد بیشتر کارایی فعالیت‌های اقتصادی را از طریق توجه به اعمال فاسد می‌کاهد و کاهش کارایی به فساد بیشتر خواهد انجامید و بین کاهش کارایی و افزایش فساد مالی دور باطلی ایجاد می‌شود که نتیجه آن حاکمیت گسترده فساد و عوارض ناشی از آن و شکل‌گیری انگیزه‌های فاسد است.

۵-۴. آثار منفی فساد مالی بر رشد اقتصادی

تأثیر منفی عمیق فساد مالی بر روی رشد اقتصادی و در نتیجه توسعه اثر منفی بسزایی می‌گذارد. کاهش کارایی اقتصادی، تخصیص نادرست منابع و توزیع نامناسب درآمدها به‌همراه کاهش انگیزه‌های سرمایه‌گذاری در بلندمدت بر روی رشد اقتصادی کشور اثر منفی خواهد گذاشت؛ در نتیجه، پیامدهای اقتصادی شیوع فساد مالی در کشورها می‌تواند شامل ضد رشد و توسعه بودن مفاسد مالی، ایجاد و گسترش فقر و آثار و پیامدهای آن و نیز تغییر فرهنگ اقتصادی شود. پیامدهای منفی فساد در شرایط نامساعد اقتصادی و اجتماعی می‌تواند هم از نظر اجتماعی و هم از نظر فردی کارساز باشد.

۵-۵. تخصیص نادرست منابع کمیاب

فساد در فرایند بودجه‌ریزی، هزینه‌های مهم برای شبکه‌های توسعه و امنیت اجتماعی را کاهش می‌دهد. بنابراین منابع مالی محدود را به‌جای خرج کردن در بخش‌های اجتماعی که اولویت دارند، در مناطقی صرف می‌کنند که تنها اندکی از افراد بهره‌مند می‌شوند.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

۵-۶. پایمال شدن حقوق افراد

دستگاه اداری فاسد حلقه فسادی را ایجاد می‌کند که در آن دولت قدرت و توانایی حکومتی خود را از دست می‌دهد. زمانی که فساد حاکم باشد حقوق و آزادی‌های انسانی تهدید شده و قراردادهای اقتصادی و اجتماعی نیز غیرقابل پیش‌بینی می‌شود.

۵-۷. معاف شدن مجازات

دستگاه قضائی و کارکنانی که رشوه می‌گیرند بر عناصر فساد و جرم در جامعه تأثیر می‌گذارند. بنابراین فساد در دستگاه قضائی سبب معافیت از مجازات و ایجاد عدم اطمینان برای کسانی می‌شود که در پی انصاف و عدل به‌ویژه برای افراد فقیر هستند.

بر اساس نظریه اقتصادی، فساد رشد اقتصادی را کند می‌کند زیرا انگیزه سرمایه‌گذاری را برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی کاهش می‌دهد. در شرایطی که سرمایه‌گذاران در همان گام نخست می‌بایست رشوه بدهند تا بتوانند سرمایه‌گذاری کنند یا اینکه با هر قدمی که برمی‌دارند با توقع مأموران و مقام‌های دولتی روبرو باشند، ارتشاء مانند مالیاتی ویرانگر و زیانبار عمل می‌کند زیرا پرده‌پوشی و خفاکاری و بی‌اطمینانی به انجام قول و قرارهای رشوه‌گیران آثار منفی خود را به‌جای می‌گذارد. فساد از راه کاستن از کیفیت خدمات و زیربناهای عمومی نیز جلوی رشد اقتصادی و اجتماعی را می‌گیرد، درآمدهای مالیاتی را کاهش می‌دهد، استعدادهای درخشان را از روی آوردن به کارهای تولیدی و ثمربخش بازمی‌دارد و به‌سوی فعالیت‌های بی‌حاصل اما پر سود و نان و آبدار می‌کشاند و ترکیب مخارج دولت را به هم می‌ریزد و ناسالم می‌کند. در عین حال کسانی هم هستند که می‌خواهند فساد را به‌نحوی توجیه کنند، از جمله می‌گویند که رشوه‌گیران ممکن است پرکارتر و فعال‌تر از آب درآیند یا اینکه وجود فساد و رشوه‌خواری ممکن است موجب شود سرمایه‌گذاران موانع و پیچ‌وخم‌های اداری را دور بزنند!

البته چنین توجیهی با عقل سلیم و رأی خرد ناسازگار است و هزار و یک تاب و پیامد ویرانگر را نادیده می‌گیرد. آثار فساد فقط به قلمرو سرمایه‌گذاری و بنگاه اقتصادی محدود نمی‌گردد بلکه امواج آن سراسر جامعه را تکان می‌دهد و اخلاق و رفتار جامعه را تباه می‌سازد و به بیراهه می‌کشاند.

کاری‌ترین ضربت فساد بر پیکر اقتصاد، به هم ریختن ترکیب مخارج دولت است. سیاستمدارانی که فاسد باشند منابع مالی را بیشتر به جاهایی سوق می‌دهند که رشوه‌های کلان عایدشان کند و صدای آن هم در نیاید. به‌عنوان مثال، منابع را به تولید کالاهایی تخصیص می‌دهند که رقابت در مورد آنها ضعیف باشد یا به تولید چیزهایی رو می‌آورند که ارزیابی ارزش آنها دشوار است.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

بررسی‌های مقایسه بین کشورها نشان می‌دهد که تأثیر منفی فساد بر سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی و بر رشد اقتصادی بسیار سنگین است. تحلیل‌های انجام شده نشان می‌دهد که اگر کشوری شاخص فساد خود را از ۶ به ۸ برساند، ۴ درصد بر نرخ سرمایه‌گذاری‌اش افزوده می‌شود و نرخ رشد سالانه تولید ناخالص داخلی وی ۵ درصد افزایش می‌یابد. این نتایج چشمگیر به این معناست که اتخاذ تدابیر مؤثر برای مهار فساد و ارتشاء بسیار ثمربخش خواهد بود. ارتباط بین فساد و کندی رشد اقتصادی در گروهی از کشورهای دچار کاغذبازی یکسان بوده است؛ پس این ادعا که فساد ممکن است در شرایط وجود بوروکراسی‌های آلوده و فرومایه فایده‌ای داشته باشد بی‌اساس است.

بزرگترین مجرای آسیب‌رسانی فساد به رشد اقتصادی کاهش سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی است که دست‌کم $\frac{۱}{۳}$ آثار منفی و مخرب خود را ظاهر می‌سازد. $\frac{۲}{۳}$ دیگر از آثار منفی فساد بر رشد اقتصادی، از مجراهای دیگر بروز می‌کند که برخی از آنها را نام برده‌ایم. جدا کردن این مجراها از یکدیگر دشوار است اما شواهدی وجود دارد که یکی از آنها که همان به‌هم ریختگی مخارج دولت باشد نقشی بسیار مخرب بازی می‌کند.

تأثیر فساد بر سرمایه‌گذاری بخش دولتی و بر رشد اقتصادی بسیار سنگین است. تحلیل‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که اگر کشوری شاخص فساد خود را از ۶ به ۸ برساند، ۴ درصد بر نرخ سرمایه‌گذاری افزوده می‌شود و نرخ رشد سالانه تولید ناخالص داخلی ۵ درصد افزایش می‌یابد.

۵-۸. ترکیب مخارج دولت

مطالعات مقایسه‌ای در چند کشور نشان داده است که فساد ترکیب مخارج دولت را عوض می‌کند. دولت‌های فاسد برای آموزش و پرورش و حتی بهداشت و درمان از دولت‌های سالم کمتر هزینه می‌کنند و بیشتر اعتبارات را به‌سوی سرمایه‌گذاری‌های دولتی سوق می‌دهند. تحلیل‌ها نشان می‌دهد که فساد مالی موجب به‌هم ریختن ترکیب مخارج دولت می‌شود؛ چرا که سیاستمداران فاسد منابع را بیشتر به بخش‌هایی سوق می‌دهند که سودهای کلان عایدشان شود. آنان به خرید هواپیمای جنگی و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های عظیم و پر سر و صدا بیشتر علاقمند هستند تا چاپ و تولید کتب درسی و افزایش حقوق معلمان ولو اینکه این نوع خرج‌ها بیش از آن نوع دیگر به رشد اقتصادی کمک کند.

فساد بیشتر در جایی لانه می‌کند که ضعف‌های نهادی دیگر مانند بی‌ثباتی سیاسی و کاغذبازی اداری وجود داشته باشد و نظام‌های قانونگذاری و قضایی نیز ضعیف باشد. با وجود این، با قطع و یقین نمی‌توان گفت که آیا فساد دلیل منحصربفرد لنگی رشد اقتصادی است یا اینکه ضعف‌های نهادی مرتبط با آن نیز نقش دارد.

حقیقت این است که تمام این نقص‌ها و نقطه‌های ضعف با یکدیگر ارتباط درونی دارند و یکدیگر را تقویت می‌کنند (به‌عنوان مثال، کاغذبازی راه فساد را می‌گشاید و مأموران یا مقام‌های

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

اداری فاسد نیز بر کاغذبازی و تشریفات اداری می‌افزایند تا رشوه‌های بیشتری بگیرند). بنابراین، اگر کشوری بتواند ریشه فساد را بخشکاند، درمان دردهای نهادی دیگرش آسان‌تر خواهد شد، چنانکه اصلاح نسبی ضعف‌های نهادی دیگر مهار فساد را آسان‌تر می‌کند.

۵-۹. مانع رشد اقتصادی

از نقطه‌نظر تئوری اقتصادی می‌توان ادعا کرد که فساد مانع رشد اقتصادی است، زیرا انگیزه سرمایه‌گذاری مولد را از سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی می‌گیرد. در مواردی که مقامات فساد دولتی پیش از آغاز به کار یک پروژه اقتصادی درخواست رشوه می‌کنند و یا اینکه تقاضای مشارکت در سود حاصله را دارند، رشوه همچون مالیات عمل می‌کند. فساد از طریق تضعیف زیرساخت‌های عمومی و خدمات همگانی و نیز کاهش درآمدهای مالیاتی موجب کندی آهنگ رشد اقتصادی می‌شود. درنتیجه، افراد با استعداد به‌جای اشتغال در مشاغل مولد به دلالی و واسطه‌گری روی می‌آورند. یکی از کانال‌هایی که فساد از طریق آن به اقتصاد یک کشور لطمه وارد می‌آورد از شکل انداختن و منحرف کردن ساختار و ترکیب هزینه‌های دولتی است. بررسی‌های موجود نشان می‌دهد که هر کشوری بتواند شاخص فساد را در قلمرو خود از ۶ به ۸ برساند (صفر به‌معنای بیشترین فساد و ۱۰ به معنای کمترین فساد است) افزایش سرمایه‌گذاری به میزان ۴ درصد و افزایش نرخ رشد تولید ناخالص داخلی را به میزان ۵ درصد تجربه خواهد کرد. این به آن معنا است که دستاوردهای بسیار بزرگ مبارزه با فساد اختصاص هرگونه هزینه‌ای را به این امر توجیه می‌کند. بنابراین، این استدلال خطاست که فساد موجب سرعت بخشیدن به حرکت کند چرخ‌های بوروکراسی می‌شود.

دولت‌های فاسد، هزینه کمتری را به مسائل آموزشی و بهداشتی اختصاص می‌دهند. براساس بررسی‌های انجام‌گرفته فساد در جایی رواج گسترده دارد که اشکال مختلفی از نابسامانی‌های نهادین را تجربه می‌کنند؛ بی‌ثباتی سیاسی، بوروکراسی حجیم، سیستم قضایی و حقوقی ضعیف و ناقص و ... . در این مناطق می‌بایست ضعف نهادین را دلیل اصلی رشد کند اقتصاد دانست و نه فساد را که خود معلول این ضعف است.

فساد مالی موجب کند شدن رشد اقتصادی می‌شود، زیرا انگیزه سرمایه‌گذاری را برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی کاهش می‌دهد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که سرمایه‌گذاران در یک کشور فاسد در مقایسه با کشوری که دچار فساد اندک است معادل ۲۰ درصد مالیات اضافی بر سرمایه‌گذاری دارند.

۵-۱۰. عدم انگیزه مبارزه با فساد

هرگاه فساد در بطن یک سیستم ریشه بدواند و بیشتر مردم برای مدت‌های مدید در چارچوب این سیستم عمل کنند، دیگر انگیزه برای مبارزه با فساد باقی نخواهد ماند حتی اگر همگان بدانند در صورت تغییر این سیستم از زندگی بهتری بهره‌مند خواهند شد.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

۵-۱۱. بی‌ثباتی سیاسی

تداوم و استمرار فساد در برخی از کشورهای جهان، به‌وضوح نشان می‌دهد که چگونه فساد موجب بی‌ثباتی سیاسی می‌شود. به این ترتیب، فساد و بی‌ثباتی سیاسی در عمل دو روی سکه‌اند. در کشورهایی که کودتاهای سیاسی یکی پس از دیگری روی می‌دهد، در واقع یک رژیم فساد جای رژیم فاسد دیگری را می‌گیرد. با این حال دیکتاتورهایی هستند که سالیان دراز بر مسند قدرت باقی می‌مانند و دست اطرافیان خویش را در چپاول بیت‌المال باز می‌گذارند. این رژیم‌ها را مجموعه‌ای از افراد و نخبگان تشکیل می‌دهند که درباره سطح مشخصی از فساد و چپاول اموال به توافق می‌رسند. این سطح از فساد اگرچه بالاست اما آنقدر نیست که موجب سرنگونی رژیم دیکتاتوری شود.

۵-۱۲. اتخاذ تصمیمات نادرست

فساد موجب اتخاذ تصمیمات نادرست از سوی دیوان‌سالاران می‌شود؛ چرا که آنان از طرح‌های زیر استاندارد، پرهزینه، پیچیده و سرمایه‌بر که به سهولت حسابرسی نمی‌شوند حمایت می‌کنند تا آسان‌تر مبالغ هنگفتی را به سود خود برداشت نمایند.

۵-۱۳. فاصله طبقاتی

فساد مالی، فاصله طبقاتی و نابرابری‌ها را افزایش می‌دهد، زیرا منابع غالباً به بخش‌هایی تخصیص داده می‌شود که قدرت بازپرداخت آن را دارند. به‌عبارتی، افرادی که از توانایی‌های مالی و موقعیتی بهتر برخوردارند منابع بیشتری را جذب می‌کنند که این امر منجر به بیشتر شدن شکاف طبقات می‌شود (بخشی، ۱۳۹۱).

۶. مبارزه با فساد اقتصادی

طبق پژوهشی جهانی که در سال ۲۰۰۷ در بررسی ۳۹۰ مدیر اجرایی از شرکت‌های مختلف و به‌صورت کیفی انجام گرفته است، این نتیجه حاصل شد که تنها ۲۲ درصد از آنها مطمئن بودند که برنامه ضد فساد شرکتشان در شناسایی و کاهش خطر فساد مؤثر است. بنابراین داشتن برنامه‌های جدید و خلاقانه برای مبارزه با فساد می‌بایست جزء برنامه‌های اصلی هر سازمان و در راستای برنامه‌ریزی‌های سازمان باشد.

مدیر اجرایی سازمان می‌بایست برنامه‌های ضد فساد را شناسایی و برنامه‌ریزی نماید تا سایر افراد دنیز به این امر اهتمام ورزند. هر سازمان باید در مورد کسب‌وکار خود در کشورش و همچنین در کل دنیا و در مورد نوع کسب‌وکار تحقیق کرده و بر اساس اطلاعات به‌دست آمده تحلیل ریسک نماید.

مراحل داشتن یک برنامه ضد فساد خوب به‌صورت زیر می‌باشند:

- تحلیل ریسک: این مرحله، مرحله اساسی در طراحی یک سیاست ضد فساد مؤثر می‌باشد و در آن در مورد جنبه‌های مختلف کسب‌وکار شرکت از جمله کشور و نوع کسب‌وکار صحبت می‌شود.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

– اجرا: در صورتی که این مرحله به‌درستی اجرا شود، اطمینان حاصل می‌شود که فرایندهای داخلی با سیاست‌های ضد فساد در تضاد نیستند.

– مجوز قانونی: هر فرد در سازمان باید بداند که برنامه ضد فساد دارای مجوز قانونی است و اگر کسی آن را نقض کند، ممکن است شغل خود را از دست داده و یا ارتقا و پاداش را از دست بدهد.

– خطوط امداد: شرکت‌ها می‌بایست خطوطی برای امداد داشته باشند تا افراد بتوانند به‌صورت آشکار یا بدون نام پاسخ سؤالات خود را بگیرند.

– نظارت: تبدیل برنامه ضد فساد به برنامه‌ای سالم و بی‌خطر و شناخت نقاط قوت و ضعف به‌صورت مستمر برای اثربخش‌تر کردن آن (دی پیاتزا، ۲۰۰۸).

۷. اهداف و فعالیت‌های اصلی در یک برنامه کلی ضد فساد

پیش از اینکه برنامه ضد فساد را عملی کنیم می‌بایست بخش‌های مختلف و نوع فساد را شناسایی نماییم.

هدف برنامه‌ها و فعالیت‌های اصلی باید جلوگیری و مبارزه با پنج نوع فساد باشد که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

– مبارزه با فساد سیاسی و قانونی

– مبارزه با اختلاس و سوءاستفاده از بودجه دولت

– مبارزه با اخاذی و اجحاف کارمندان و مسئولین نسبت به بخش خصوصی

– مبارزه با سوءتخصیص و حق‌کشی در توزیع کالاها و خدمات دولتی (به‌ویژه محصولات شرکت‌های دولتی)

– مبارزه با دزدی و سوءاستفاده از اموال دولت

برای نیل به این اهداف روش‌های فوق‌الذکر را می‌توان در قالب ۵ گروه اصلی ارائه داد.

ایجاد شفافیت اطلاعاتی درمورد فعالیت‌های مالی و نحوه توزیع خدمات و محصولات دستگاه‌ها و مؤسسات وابسته به دولت به‌گونه‌ای که مردم و مسئولین به‌طور یکسان به این اطلاعات دسترسی داشته باشند.

– فعالیت‌های تجسسی به‌منظور شناسایی موارد فساد اداری

این فعالیت‌ها به ۳ گروه تقسیم می‌شوند که عبارتند از:

الف) بررسی‌های آماری درمورد رعایت عدالت و ضابطه در توزیع خدمات و امکانات دولتی

ب) تحقیقات نیروهای اطلاعاتی و انتظامی درمورد افراد و نهادهای مظنون به فساد

ج) راهکارهای لازم برای شناسایی کارمندان و سیاستمداران فسادپذیر

– ایجاد مراکز مستقل رسیدگی به شکایات مردم از مراجع دولتی

– ایجاد شرایط مناسب برای حساب‌کشی دموکراتیک

– مطالعه و ارزیابی مستمر هزینه و عملکرد فعالیت‌های ضد فساد در کلیه سطوح دولت (محنت‌فر، ۱۳۸۷).

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]

۸. نتیجه‌گیری

با افزایش روزافزون فساد اقتصادی در سازمان‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات در کشورهای مختلف جهان بررسی عوامل مربوط به این موضوع و راه‌حل‌ها و روش‌های مبارزه با آن امری ضروری به‌نظر می‌رسد. در این مقاله سعی شد علاوه بر مرور بر مفاهیم مربوط به فساد اقتصادی و آمار موجود در مورد آثار و پیامدهای فساد اقتصادی در جامعه و راه‌حل‌های مبارزه با آن بحث شود. آنچه می‌بایست در برنامه‌ریزی برای مبارزه با فساد اقتصادی مورد توجه قرار گیرد، این است که پیشرفت و توسعه اقتصاد هر جامعه‌ای و در نتیجه توسعه جهانی در گرو داشتن اقتصادی سالم و عاری از فساد است. جامعه‌ای می‌تواند به استقلال اقتصادی دست یابد که سرمایه‌گذاران امنیت لازم برای سرمایه‌گذاری را داشته باشند تا بتوانند به رشد و توسعه کشور کمک کنند. بنابراین بررسی و توجه به فساد اقتصادی و راه‌های مبارزه با آن اهمیت می‌یابد.

از کاستی‌های این مقاله عدم وجود مطالعات میدانی و تحقیق میدانی در مورد پروژه‌های فساد اقتصادی است.

منابع

اسلامپور کریمی، عسکر (۱۳۸۷)، "رشوه، پدیده شوم اجتماعی"، *مجله علمی خبری مبلغان*، شماره ۱۰۹، ص ۷۷، آبان و آذر.

بخشی، علی (۱۳۹۱)، "آثار و پیامدهای فساد مالی را توضیح بدهید"، پایگاه آموزشی پژوهشی پژوهه‌تبلیغ.

تانزی، ویتو (۱۳۷۸)، "مسئله فساد، فعالیت‌های دولتی و بازار آزاد"، ترجمه بهمن آقایی، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، شماره‌های ۱۴۹ و ۱۵۰، بهمن و اسفند.

حبیب‌زاده، محمدجعفر (۱۳۷۷)، *مجله دادرسی*، شماره ۸، ص ۲۴، خرداد و تیر.

رمضانی، احمد (۱۳۷۹)، "ارکان جرم اختلاس"، نامه‌مفید، شماره ۲۴، زمستان.

محنت‌فر، یوسف (۱۳۸۷)، فساد اقتصادی و چگونگی مبارزه با آن در فرایند توسعه اقتصادی، صص۱۶،۴،۳.

DiPiazza, A. Samuel (2008), "Confronting Corruption", January.

Goozner, Merrill (2014),*TheFiscal Times*, (www.thefiscaltimes.com/Articles/2011/12/13/The-Ten-Largest-Global-Business-Corruption-Cases), Accessed on November.

Segraves,Julie (2013),www.ehow.com/info_8491730_types-business-corruption.html,Accessed on April.

Vaezoon.ir/Portal/Cultcure/Persian/Category ID/13360/CaseID/97522/71243.aspx (2012), Accessed on November.

www.15iacc.org (2014), Official Website of 15th International Anti-Corruption Conference, Accessed on November.

www.transparency.org/cpi2013/results (2014), Official website of Transparency International, Accessed on November.

www.wikipedia.com (2013), Accessed on April.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-16]